

KULTURÁLIS MELLÉKLET

Árpád-kori templomocska, a tököli Szent Anna kápolna

Sököl határában áll egy gyönyörű, középkori eredetű templomocska. A dunai töltés oldalában szerényen meghúzódva jelzi, hajdan itt volt Méregyháza település, s körülötte Cséptelek, Bagamér stb. falvak. Az Árpád-kori települések helyén már csak szántóföldeket látunk. Szerencsére a Nemzeti Múzeum ásataiból tudjuk, az ártér felőli oldali dombhát értékes leletanyagot rejt.

A sok viszontagságot megélt épület ma rendezett, gond nélkül megtekinthető. Sok jóakarátú embernek köszönhetően a kistemplomot, amit a tököliek kápolnaként tartanak számon, mindig gondozták a helyiek. A két világháború között a kisbúcsúnak tartott ünnepen, Anna-napon nevezetes esemény volt az itt tartott szentmise. A környék minden településéről, még a Duna túl oldalán lévő Ercsiből, Érdről is érkeztek körmenetben a hívek. Papjaik vezetésével, gyalogosan jöttek katolikus imákkal, énekekkel erősítve hitüket.

A háború alatt a bombázások, a szovjetek Ercsi irányából történt betörése, a front váltakozása sok kárt okozott az épületben. A vallásüldözés idején, az 50-60-as években tudatosan ítélték pusztulásra a kápolnát. Hosszú idő után, a hetvenes években, a Petőfi Szakszövetkezet elnöke, Takács László kezelt segítő szándékkal a romtemplom rendbehozatalához.

A szövetkezeti telephely rendezésével, sportpályát alakított ki, gyönyörű parkot hozott létre. Összefogást szervezett a kápolna megmentésére. A búcsújáró hely megszépült, azonban csak a rendszerváltás után 1990-ben kerülhetett sor a hagyományok visszaállítására.

Nagy ünnep volt Tökölön 1992-ben a rendszerváltás utáni első Anna-napi szentmise. A szabad téren celebrált szentmisét Száraz László tartotta, s mint

évtizedekkel korábban, most is jöttek a hívek a környező településekről. A Csepel-sziget legrégebbi, Árpád-kori épülete tovább szépült az elmúlt években. A belső falak simítása, festése az Ági és a Radnics család nevéhez fűződik, a kápolna előtti keresztet az Árkocsevics család állította. A kárpótlás során jó szándékú tököliek, Gergics Illés képviselő, Csurscia Pál, Csurscia Pálné, Csurscia Istvánné, Rimóczi Lászlóné és id. Ágics Péter szerezték meg a kápolna körüli terület tulajdonjogát, azzal a céllal, hogy átengedik az egyházközség tulajdonába. A terv sikerrel járt, s ma az épület melletti terület a tököli egyházközség tulajdona. 2015-ben Zsurzsucz Istvánné új keresztet, haranglábat, s harangot adományozott a kápolnához, melyeket Papp László plébános szentelt meg.

A kápolnában, ha nem is rendszeresen, de tartanak szentmisét, sőt olykor házassulandó fiatalok is esküvőjük színhelyéül választják. A fellendülő vallási turizmus még nem fedezte fel ezt a tököli gyöngyszemet, ezért a város vezetése be kíván kapcsolódni a Zarándokút programba. Aki csak teheti, látogassa meg a kis kápolnát. Megcsodálhatja a közeli Duna fenséges szépségét, a táj vonzó szelídségét. Időpont egyeztetéssel belülről is gyönyörködhetünk az épületben. Átengedhetjük magunkat a régi korok hangulatának. Morzsolhatjuk magunkban a kápolnához tartozó történet verssorait is.

A Bedekovics Anna emlékére 1826-ban született jambikus sírvers, melyet férje Kostner Ferencz kapitány írt fontos emléke a magyar nyelvújításnak, így hangzik:

*Szíve magyar böltsője magyar pártája magyar volt
S íme néma kövön nemzeti nyelve beszél.
Sírja ha velük érzel keserű jajt földi rokon vér
Méltó egy lányát veszti örökre hazánk.*

Bodor Imre

A TÖKÖLI SZENT ANNA-KÁPOLNA ÚJJÁSZÜLETÉSE

*Dr. Miklós Antal
plébános úr emlékére*

TÖRTÉNETI ELŐZMÉNYEK

Tököltől mintegy 2 km-re délre, a Szigetúj-falu felé vezető út bal oldalán kis dombon álló kápolna az egykori Bagamér falu temploma volt.¹

A Bagamér településre vonatkozó első adatok a XIII. század utolsó negyedéből maradtak fenn. IV. László király 1283. október 19-én kelt adománylevelében rokonának Sibillának, Moys nádor özvegyének adományozta Bagamér és Cséptelek birtokokat. 1290-ben Fénenna királyné megerősítette birtokában úgy, hogy az adománylevelben az özvegy szándéka szerint a földeket a budai begina-nővérek javára kötötte le.²

A falvak nevei: Cséptelek (Chepteluk) – a mai Szigetcsép –, valamint Bagamér-földe (Bogomelfeulde) vagy Bagamértelek bizonyára egykori birtokosaik neveiből eredeztethetők. A XIII. század második feléből ismerjük Bagamér (Bogomér) comest, ő azonban feltehetőleg nem kapcsolható ehhez a helyhez.³

A település a török adójegyzékekben már nem szerepel, lakói valószínűleg beköltöztek Tököltre és Szigetszentmiklóásra. Tököl egykori mezővárosa a hódoltság végéig adózott, tehát lakott hely volt.

A kápolnáról a hódoltság utáni első adatot 1728-ból ismerjük. Rosenfelt 1728. évi térképe *Maria-haes*, Kneidinger 1767–1779 között készült térképe pedig *Méregyháza* néven tünteti fel az épületet. Az 1778. évi Canonica Visitatio értesít a kápolna barokk újjáépítéséről. Az 1817. évi Canonica Visitatio „Capella Mér-egyháza” néven írja le a kápolnát. Ezek szerint a Bagamér falunévre még ekkor is emlékeztek.⁴

A XIX. század elején – feltehetőleg Bedekovits Anna 1821. évi ide temetésekor⁵ – újabb átépítésre került sor. Az épület valamennyi ablakát befalazták, az északi és a déli hajófalon egy-egy új ablakot nyitottak. A falakat ekkor újravakolták. Sárgára festett vakolatát az északi és déli hajófalon két-két, belső éleinek sarkain lekerekített faltűkör tagolta. Nyugati oromfala fölött barokk

1. A tököli Szent Anna-kápolna 1944 előtt

2. A romos kápolna délkelet felől

huszártornyocska állott, bejárata elé fedett előtér készült. Szentélyét a négy sarok késő-barokk falpillérein nyugvó csehstüveg-boltozat fedte. A hajó nyugati végében a magasan elhelyezett ablakok szerint karzat lehetett. Két élszedett, hasáb alakú lábazati kő található az épületben. Talán ezek is a karzathoz tartoztak.⁶ A szentély déli falában

3. Elfalazott déli hajóablak a helyreállítás megkezdése előtt

ismeretlen korú és rendeltetésű fulke látható, hátfalában középkori téglákból kialakított háromszögű oromzat, talán középkori kis mécsesstartó fulke maradványa.

1944-ben az épület leégett, 1981-ig romosan állt (1–3. kép).

A MŰEMLÉK HELYREÁLLÍTÁSA

1968 május 18-án Horváth Alice és Kállay Ilona tervezők munkájaként helyreállítási műleírás készült az Országos Műemléki Felügyelőségen (OMF), amelyet a ráckevei járási tanács június 26-án, a székesfehérvári püspöki hivatal pedig július 6-án hagyott jóvá. A tényleges helyreállítás azonban elmaradt. Dr. Miklós Antal plébános nem hagyta az ügyet annyiban. Az OMF Műemlékfelügyeleti Osztályának vezetője azonban csak tizenhárom év múltán, 1981-ben hagyta jóvá a már meglévő terveket.

Az 1958-as topográfia még nem tud a kápolna déli homlokzatának eredeti nyílásairól. Időközben a lehullott vakolat alól előkerült a déli homlokzat két eredeti ablaka. A barokk újjáépítéskor nyitott ablakokkal azonban mindkettőt megcsönkítették és elfalazták. Az 1968-as műleírás a középkori ablaknyílások kialakításának kérdését a majdani feltárás eredményétől tette függővé. A műleíráshoz mellékelt távlati képen ennek megfelelően sematikus ablaknyílások láthatók. Az 1981-es jóváhagyáskor viszont erre nem gondolva kiviteli tervek születtek ezekre a sematikus, jelzésszerű ablakokra!

Az egyébként minden tekintetben korrekt műleírást és terveket Kisberk Imre szé-

4. A hajó feltárt eredeti ablaka

keszfehérvári püspök 1980. március 27-i jóváhagyása után az OMF illetékes osztályvezetője csak 1981. február 24-én hagyta jóvá. A helyreállítás ezután megkezdődött.

E sorok írója véletlenül szerzett információ alapján sietett a helyszínre 1982 nyarán. Akkorra már a kivitelezési munka jó részt befejeződött.

A tervek szerint beton alaptömb került az új oltár alá (a barokk maradványokat és a törmeléseket már korábban eltakarították). Új téglaboltív készült a diadalív újjáépítésére, körben a falkoronán pedig 40×30 cm vastag vasbeton koszorú, 12 cm-es téglafalal burkolva. A koszorú átmegegy a diadalív fölött is. Erre szentély leválasztó oromfalat emeltek, 38 cm-es falvastagsággal. A főhomlokzati oromfal a tetősík alatt 15–20 cm falvastagságú betonréteg kiegészítést kapott. A bejárati ajtó fölé új téglaboltív készült, amely az ajtó fölötti fülke alsó síkját is adja.

Tetőszerkezet: a gerincszellemen alá és a talpszellemenre erősített faszervezet hordja a belső deszkaborítást. A tetőszerkezetre, amely az oromfalakat 25 cm-re takarja, bonított hódfarkú cserépfedés került.

Padlóburkolat: a korábbival megegyező téglaburkolat.

Mindez 1982 nyarára már elkészült. Hátra volt még a belső felületek vakolásmeszelése és a legfontosabb: az ablakok kialakítása. A műleíráshoz csatolt távlati kép nyilvánvalóan jelképes ablakai helyett a kivitelezés során a XIX. századi déli ablak ke-

5. A helyreállított déli ablak

riült volna kényszerűségből kiegészítésre. A kiváló műemléki érzékkel megáldott plébánost sikerült meggyőzni, hogy az eredeti ablakok feltárása és felmérése után azok kerüljenek helyreállításra.

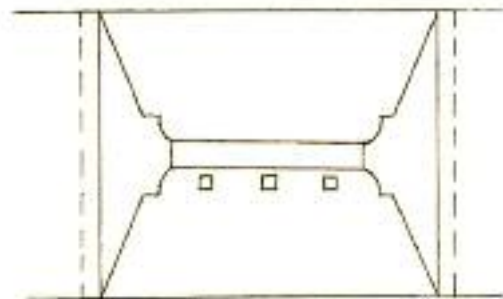
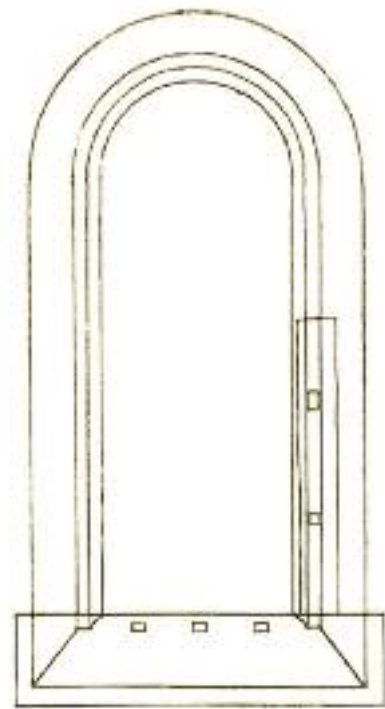
6. A szentély ablaka feltárás közben

7. A szentély eredeti ablaka helyreállítva

A hajó déli ablakának – a fényképek tanúsága szerint – a helyreállítást megelőző közelmúltig megvolt a záradéka. Ez talán lezuhant, és törmelékként elkallódott. Megmaradt viszont a teljes könyöklő, valamint a keret és a káva keleti fele. A szentély déli ablakának hiányzott a könyöklője, csak rajzolata látszott a káván, de megvolt a záradéka és kávjának, valamint keretének keleti fele. A két, eredetileg csaknem pontosan azonos kiképzésű ablak maradványai ezáltal kiegészítették egymást, így azokat vissza lehetett szerkeszteni. Méretük kb. egyforma: 77–78 cm széles könyöklőperem fölé ennek duplája, azaz 154–156 cm magas káva emelkedett. Az ablakok könyöklője és keretének függőleges része faragott kőből készült. A megtalált, 2,5–3 cm-es lyukak alapján függőlegesen 3, vízszintesen valószínűleg 4 db négyzetes keresztmetszetű vasrúdból kialakított rács zárta őket. Az ablakok kávját keskeny, 4,5 cm-es téglából falazták. A hiteles formában helyreállított ablakokba tölgyfa keretbe foglalt drótüveg került (4–8. kép).

0 10 20 30 40 50 cm

8. A kápolna XIII. századi ablakainak elméleti rekonstrukciója

A helyreállítás előrehaladott volta ellenére az ablakok feltárásán és felmérésén kívül lehetőség nyílt még további néhány megfigyelésre is. A templomocsksa a faragott ablak-könyöklők és keretek kivételével természetből épült, az ablakoknál mérhető 65 cm-es falvastagsággal. Téglát főleg a nyílászkereteknél és boltozásoknál alkalmaztak. A szentély falain észlelhető volt az egykori – valószínűleg borda nélküli – csúcsíves boltsüvegek nyoma. Ezeket ma az új vakolatba karcolt

9. Déli homlokzat helyreállítás után

hornyok jelzik. Bekarcolt hornyok jelzik a diadalív két oldalán a hajófalakba mélyített szegmensíves fülkéket is, amelyek nem kerültek kibontásra. Valószínűleg egykori mellékoltárok elhelyezésére szolgáltak, mélységükkel megnövelve a keskeny diadalív szélességét.⁷ Félköríves horony jelentkezett a nyugati fal belső oldalán. Talán csehsüvegboltozat egykori meglétére utal. Ez a horony is látható az új, meszelt vakolatban. A nyugati falon egyébként érzékelhető az eredeti síkfödém felfekvésének helye.

A templom belsejében négy helyen került bemutatásra a középkori vakolat. Ehhez hasonló, durva, mészszemcsés, kavicsos habarcs megtalálható a Csepel-sziget több középkori épületmaradványán is.⁸ Ugyanez a

11. A belső tér a szentély felé helyreállítás után

10. Nyugati főhomlokzat helyreállítás után

rendkívül erős kavicsos habarcs, mely az eredeti meszelés nyomait viseli, borította egykor a külső homlokzati felületeket is⁹ (9–13. kép).

Épületünk különlegességét egyedi alaprajza adja. Szentélye ugyanis nem a szokásos poligonális, azaz félnyolcszögű, hanem

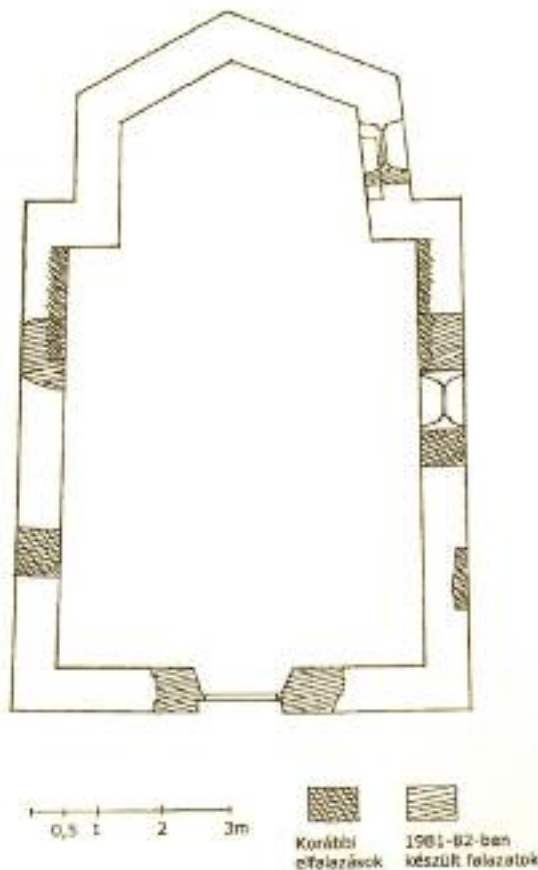
12. Feltárt eredeti ablakok a déli homlokzaton

13. A helyreállított déli homlokzat

14. A tököli Szent Anna-kápolna alaprajza

szabálytalan félhatszögű. Záradéka csúcsban végződik. Ha a diadalív középpontjából félkört rajzolunk a hajó északkeleti és délkeleti sarka közé, a félkör érinti a szentély sarkait, dacára a szentélyfalak eltérő méretéből adódó szabálytalanságnak. Hasonló jelenség figyelhető meg a budajenői temető-kápolnánál, amelynek szentélye bár szabályos sokszögzáródású, félköríves alapon áll¹⁰ (14. kép).

ÖSSZEFOGLALÁS

A Tököltől délre fekvő egykori Bagamér falu hajdani plébánia-temploma sajátos alaprajzú, hegyes záródású boltozott szentélyvel és síkfödémű hajóval a XIII. század utolsó harmadában épült. Bejárata a nyugati főhomlokzaton nyílt. Szentélyének és hajójának déli falán egy-egy félköríves záródású vasrácsos ablak volt. Falait kívül-belül fehérre meszelt durva vakolat borította. Jelenlegi formájában – középkori részleteinek bemutatásával – eredeti állapotához közeli látványt nyújt. A XVIII. században Szent Anna tiszteletére épült újjá. 1821-ben sírkápolnává alakították. A XVIII–XIX. században Mér-egyháza néven emlegették. 1944-ben leégett. 1981–1982-ben a tököli r. k. egyházközség helyreállította.

Felszentelését viszont az Állami Egyháziügyi Hivatal nem engedélyezte. Dr. Miklós Antal plébános határozott fellépésére azonban három év múlva megingott a gáncsoskodás. Megadták az engedélyt. 1985. július 27-én – július 26-ához – Szent Anna ünnepéhez kapcsolódva megtörtént a felszentelés. A kápolna mára zarándokhellyé vált.

JEGYZETEK

1. A kápolnával foglalkozó, általam ismert egyetlen szakirodalmi forrás: *Pest megye műemlékei*. Szerk. Dercsényi Dezső. Budapest, 1958. II.: 222–223.
2. Bagamér településsel kapcsolatban ld. még: Gárdonyi Albert: A magyar királyné udvari kancelláriája az Anjouk alatt. *Turul*, 33. 1915. 64–84.; Karácsonyi János: Magyar Sibilla. *Turul*, 37. 1922/1923. (1924) 3–13.; *Hazai okmánytár*. VI. Szerk. Ipolyi Arnold, Nagy Imre, Véghely Dezső. Budapest, 1876. 296–298.: No 144. és 359.: No 261. és VIII. Szerk. Nagy Imre. Budapest, 1891. 233.: No 187., 289–290.: No 236.
3. A Bagamér személynévről, illetve Bagamér comesről: *Turul*, 5. 1887. 122.; 8. 1890. 54., 181.; 9. 1891. 162.; 18. 66.; 19. 1901. 59., 110., 174.
4. *Pest megye műemlékei*. II. i. m. 222.
5. Bedekovits Anna sírkövről ld. 1. jegyzet 223. A vörösmárvány sírlap - aranyozott feliratának magyar nyelvé miatt – művelődéstörténeti szempontból is jelentős. 1982-ben állítólag a szovjet katonai reptérterületén árok áthidalására használták. Holléte jelenleg ismeretlen.
6. A kövek mérete: 39×49 cm, magassága 41 cm, belevésve KM és ZF betűk, illetve 41×44 cm, magassága 42 cm, belevésve ST és DF betűk.
7. Hasonló szegmensíves mellékoltár fülkéket őriz pl. a siklósi várkápolna is.
8. *Pest megye műemlékei* II. i. m. 223.
9. A helyreállítás során a homlokzatokról eltávolították az újkori vakolatot. Ennek során sajnos a középkori vakolatmaradványok jó részét elpusztultak. Sikertült a munka leállításával valamennyit megmenteni belőlük. A főhomlokzat déli felén és a szentély délkeleti sarkán maradtak részletek. A már levert, illetve lehullott darabok a Képzőművészeti Egyetem Restaurátor Tanszékére kerültek. Ezeket fakeretekbe foglalva, feliratokkal ellátva ma a tököli r. k. plébánia őrzi.
10. Kozák Károly: Korai sokszögzáródású templomok megjelenése az ország középső és nyugati részén. *Magyar Műemlékvédelem*, 9. 1984. 73–114. A közzét alaprajz: 74.: 20. kép. A szerző azt állítja, hogy korábbi, elpusztult félköríves szentélyű templom alapjaira épült a mai épület a XIII. század második felében. Ennek azonban ellentmond, hogy a félköríves szentélyalappal belül sokszögzáródású. A délnyugati támpillér alatt is ugyanez az alapozás van, amely eszerint a mai épülethez készült. A budajenői kápolna, egykor plébániatemplom Tököl-Bagamérhez hasonló méreteit, korát tekintve. Ablakai félkörívesek, szentélyének boltozata viszont egykor bordákon nyugvó esőcsíves boltívsívegekből állt. A cikk többek között Tököl-Bagamérről is közöl alaprajzot (40. kép), ez az alaprajz azonban téves.

(A felvételeket és rajzokat a Szerző készítette, kivéve az archív képeket, amelyek magántulajdonban találhatóak.)

„Álmod úgy valósul meg, ha apránként építesz. Ne tégy sokat, de azt jól, öröm lesz a bére. Életedért szabadon szánj időt a szépre, kőre követ nap, mint nap, titkod lassan érik. Így növekszel nap, mint nap, míg felérsz az égig”.

(Zeffirelli: Napfivér, Holdnővér)

